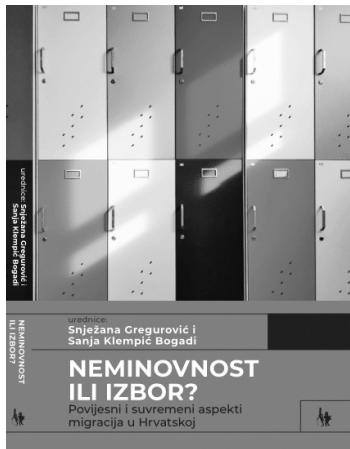

Snježana Gregurović, Sanja Klempić Bogadi (ur.)

Neminovnost ili izbor? Povijesni i suvremeni aspekti migracija u Hrvatskoj

Zagreb, Naklada Jesenski i Turk, Institut za migracije i narodnosti, 2023., 200 str.

Zbornik radova *Neminovnost ili izbor? Povijesni i suvremeni aspekti migracija u Hrvatskoj*, objavljen 2023. godine u izdanju Naklade Jesenski i Turk i Instituta za migracije i narodnosti (urednice: Snježana Gregurović i Sanja Klempić Bogadi) sadrži uvodno poglavlje urednica te sedam autorskih poglavlja istraživača Znanstvenog odsjeka za migracijska i demografska istraživanja Instituta za migracije i narodnosti.

U *Uvodu* (str. 7.–13.) urednice Snježana Gregurović i Sanja Klempić Bogadi ističu važnost teme migracija kontekstualno je povezujući s procesima globalizacije koji oblikuju hrvatsko društvo. Neovisno o

tome je li pojedino poglavlje usmjereno na prošlost ili sadašnjost migracijskih procesa, obrazaca i trendova ili pak na fenomene koji iz njih proizlaze, urednice smatraju da ovaj zbornik radova može pomoći odgovoriti na temeljna pitanja migracijskih studija: zašto ljudi migriraju, kojim putevima se kreću te kako utječu na društva u koja dolaze i iz kojih odlaze. Slijednom toga, u fokus ove publikacije postavljene su ključne teorijske i metodološke rasprave migracijskih studija u Hrvatskoj radi pružanja uvida u njihovu intelektualnu raznolikost te potvrde važnosti suvremenih javnih politika koje nastoje upravljati ovim izrazito kompleksnim društvenim fenomenom.

U prvom poglavlju naslovljenom *Migracijski obrasci u sjevernoj Dalmaciji ranoga novog vijeka* (str. 15.–37.), autorica Dubravka Mlinarić analizira lokalne migracijske procese tog perioda. Te su migracije uglavnom bile potaknute političkim čimbenicima, poput čestih ratova i razaranja, osobito u ruralnim područjima. U tom se razdoblju na analiziranom prostoru okupljaju različite skupine migranata vođene vlastitim motivacijama i ciljevima. Na primjer, u Dalmaciji su dolazili morlački stočari iz zaleđa, a čije

je naseljavanje poticano obrambenim potrebama i radovima na isušivanju močvarnih područja. Uz njih su prisutni trgovci koji održavaju svoje ustaljene trgovačke rute, talijansko plemstvo i pripadnici državne administracije, katolički povratnici nakon sukoba s Osmanlijama te bjegunci od zakona. Ova raznolika kombinacija migranata značajno je utjecala na gospodarska i društvena obilježja tog kraja. Autorica prikazuje kako su rani novi vijek u sjevernoj Dalmaciji definirali intenzivni migracijski tokovi, pri čemu su migracije bile ključni način prilagodbe ljudi na nesigurne životne uvjete tog vremena.

Drugo poglavlje naslovljeno je *Migracije u Slavoniji od kraja 17. do sredine 18. stoljeća* (str. 39.–68.). Autorica Sanja Lazanin analizira masovne migracije u toj regiji tijekom ranog novog vijeka. Tematska okosnica rada su migracije potaknute ratnim sukobima, posebno Bečkim, odnosno Velikim Turskim ratom krajem 17. stoljeća. Nakon što se veći dio stanovništva koje je ondje živjelo za vrijeme osmanske uprave raselio, u taj se prostor počinje doseljavati novo stanovništvo uglavnom slavenskog podrijetla, pristiglo s ostatka Balkanskog poluotoka, ali i iz sjevernog dijela Ugarske. Doseljavanja su katkada bila improvizirana, a katkada i organizirana od strane habsburških vlasti ili lokalnog plemstva. Osim što su takve migracije pozitivno utjecale na ukupan broj stanovnika Slavonije, one su djelovale i na druge načine, nerijetko dovodeći strane obrtnike ili stručnjake utječući tako na društveni, ekonomski i kulturni život Slavonije. Nadalje valja istaknuti kako je jedinstveno vojno, političko i ekonomsko ustrojstvo Vojne krajine značajno utjecalo na migracijske tokove, osobito u kontekstu doseljavanja. Sukobi velikih svjetskih sila obilježili su rani novi vijek u Slavoniji. Iako je ta regija u periodu mira bila intenzivno naseljavana, tijekom 18. stoljeća ostala je jedna od najmanje demografski i ekonomski razvijenih pokrajina Habsburškog Carstva.

Prva dva poglavlja se, dakle, usredotočuju na povijesne aspekte migracija u Hrvatskoj. Ne prikazuju sveobuhvatno cjelokupan povijesni okvir migracijskih kretanja, već temeljito analiziraju migracijske tokove u Dalmaciji i Slavoniji tijekom ranog novog vijeka, čime daju dragocjen doprinos preciznijoj kontekstualizaciji suvremenih migracijskih procesa u Hrvatskoj. U tom se razdoblju rat ističe kao društveni fenomen koji je najviše (ali ne i isključivo) doprinio demografskim promjenama i migracijskim tokovima. Treće i četvrto poglavlje se, s druge strane, bave trendovima i migracijskim strujanjima koja su neposredno utjecala na oblikovanje današnje demografske strukture Hrvatske. Osim migracija uzrokovanih ratovima devedesetih, migracijski tokovi opisani u ovim poglavljima poput preseljenja iz ruralnih u urbana područja, odlazak radno sposobnih pojedinaca u države Europske unije i neregularne migracije još uvijek znatno utječu na hrvatsku demografiju i društvo.

U trećem poglavlju, *Uloga migracija u oblikovanju suvremene demografske slike Hrvatske*, (str. 69.–97.) autorica Sanja Klempić Bogadi daje pregled ključnih migracijskih i demografskih trendova 20. stoljeća s posebnim težištem na razdoblje od završetka

Drugog svjetskog rata do danas. To razdoblje obilježila su dva ključna demografska fenomena. Prvo, zbog niske smrtnosti populacija je prirodno znatno rasla do devedesetih godina, kada je zbog smanjenja stope fertiliteta počela padati. Nadalje, cijelo razdoblje obilježeno je intenzivnim procesom selidbe seoskog stanovništva u gradove. Iako su gradovi, osobito oni najveći, bili suočeni sa značajnim izazovima poput nedostatka stambenog prostora, oni su istovremeno bili i ostali središta ekonomskog razvoja i socijalnoga kapitala. Autorica ističe kako je brza urbanizacija preoblikovala izgled gradova i njihovih okolnih područja kroz velike planske projekte stambene gradnje, ali i učestalost stihijsku, neplaniranu gradnju. To je razdoblje obilježeno i međunarodnim migracijskim tokovima, uključujući valove iseljavanja iz Hrvatske potaknute ekonomskom nesigurnošću, visokom nezaposlenošću u SFRJ, ratovima 1990-ih te modernim migracijskim trendovima povezanim sa slobodnim kretanjem radnika od ulaska Hrvatske u Europsku uniju 2013. godine. Naposljetku, unatoč dominaciji emigracijskih tokova, značajan utjecaj na demografsku strukturu imalo je i useljavanje, uglavnom s teritorija bivših republika Jugoslavije.

U četvrtom poglavlju, *Međunarodne migracije u Hrvatskoj od 2000. do 2020. godine* (str. 99.–125.), Snježana Gregurović analizira imigraciju u Hrvatsku i emigraciju iz Hrvatske posvećujući osobitu pozornost strukturnim čimbenicima i društvenom kontekstu. Autorica zaključuje kako su migracije u tom razdoblju postale fluidnije i kompleksnije te nisu bile isključivo motivirane ekonomskim razlozima. Identificirana su dva razdoblja: od 2000. do 2010. godine kada se u Hrvatsku doselilo, uglavnom iz BiH i drugih država bivše Jugoslavije, više ljudi nego što se iz nje iselilo. Te migracije su imale snažne etničke karakteristike. Dapače, glavne zemlje iseljavanja hrvatskih državljana u tom su periodu bile susjedne Srbija i BiH, a tek onda slijede Austrija i Njemačka iako autorica naglašava kako dobar dio tih migracija nije bio stvaran, već se radilo samo o administrativnim promjenama prebivališta nakon donošenja Zakona o prebivalištu 2012. godine. Od 2010. do 2020. taj se trend preokrenuo, a migracijski saldo postao je izrazito negativan. Tome je doprinijelo više čimbenika, među kojima se ističe brz oporavak gospodarstva europskih država što je te zemlje učinilo poželjnim odredištima migriranja te strukturna obilježja tržišta rada u Hrvatskoj, u kojem je bila prisutna visoka stopa nezaposlenosti. Drugo desetljeće 21. stoljeća obilježeno je i postupnim porastom neregularnih migracija koje su vrhunac dosegle 2015. godine, kada je kroz Hrvatsku u tranzitu evidentirano 559,510 osoba bez isprava, što onemogućuje precizno utvrđivanje država podrijetla tih osoba.

Sljedeća tri poglavlja bave se upravo fenomenom sve snažnijih neregularnih migracijskih tokova u Hrvatskoj od početka ovog stoljeća, od analize sedamnaest recentnih znanstvenih monografija ili poglavlja u uredničkim knjigama koje se bave stavovima o tražiteljima azila u Hrvatskoj, preko pregleda relativno nove, interdisciplinarnе transnacionalne perspektive istraživanja migracija u Hrvatskoj, do rasprave o povezanosti religioznosti i stavova prema imigrantima i imigraciji.

Peto poglavlje, *Stavovi prema tražiteljima azila i izbjeglicama u Hrvatskoj: pregled istraživanja u razdoblju 2005.–2020.* (str. 127.–148.), autorice Margarete Gregurović, iznosi sustavan pregled hrvatskih istraživanja na tu temu i opisuje promjene u migracijskim tokovima, ali i u načinu znanstvenog proučavanja tog tipa migracija. Stavovi prema migrantima ocijenjeni su kao kompleksni i heterogeni, ali i relativno stabilni tijekom proučavanog razdoblja, unatoč „migrantskoj krizi“ iz 2015. godine. Istraživanje je pokazalo kako prema migrantima i neregularnoj migraciji dominira „neutralan“ stav te da su stavovi najpozitivniji u „multikulturalnim“ gradovima poput Zagreba i Rijeke, a najnegativniji u Dalmaciji. Nadalje, analiza provedenih studija pokazuje kako su negativni stavovi povezani s desnom političkom orijentacijom, višom razinom religioznosti i nižom razinom obrazovanja. Unatoč rastu interesa i samog broja istraživanja, autorica zaključuje da je sedamnaest studija koje je analizirala provedeno nesustavno, u različitim kontekstima i često koristeći online ankete, s lokaliziranim ili prigodnim uzorcima koji su neadekvatni za generalizaciju zaključaka. Od analiziranih studija, samo dva istraživanja Centra za mirovne studije provedena 2013. i 2017. te istraživanje koje su 2019. godine proveli D. Ajduković i suradnici rađeni su na reprezentativnom uzorcima, od kojih pak samo studije CMS-a koriste nacionalni reprezentativni uzorak. Autorica zato identificira potrebu i prostor za napredak budućih istraživanja provedenih na nacionalnim i reprezentativnim uzorcima ispitanika.

Simona Kuti u šestom poglavlju *Transnacionalna perspektiva istraživanja migracija u hrvatskom kontekstu* (str. 149.–170.) donosi pregled radova objavljenih na tu temu u hrvatskim znanstvenim časopisima s naglaskom na njihove heterogene pristupe i istraživačka pitanja. U Hrvatskoj je ta paradigma najviše zastupljena u etnologiji, kulturnoj antropologiji i sociologiji u znanstvenim časopisima *Studia ethnologica Croatica*, *Narodna umjetnost*, *Migracijske i etničke teme*, *Reviji za sociologiju* i drugima. Autorica ističe kako se transnacionalna perspektiva, iako prisutna u društvenim znanostima već od 1950-ih, počela intenzivnije koristiti u migracijskim studijima tek od sredine 1990-ih godina, a u Hrvatskoj je većina radova koji se bave tom temom objavljena u posljednja dva desetljeća. Ta perspektiva ne promatra migraciju kao jednokratani i konačan proces iseljavanja, odnosno doseljavanja, već kao dinamičan i višeslojni fenomen. Na migrante se u okviru tog pristupa gleda kao na aktere koji sudjeluju u društvima i zajednicama više država, stvarajući transnacionalne mreže i tokove društvenog, kulturnog i financijskoga kapitala, a njihova migracija utječe kako na društva primitka tako i na društva iz kojih su otišli, ali i na ona kroz koja su prolazili. Autorica naglašava kako ipak samo manji dio migranata aktivno sudjeluje u tim transnacionalnim mrežama, što naravno ne umanjuje vrijednost proučavanja tog fenomena.

U posljednjem, sedmom poglavlju *Religioznost, politička orijentacija i stavovi prema migrantima i imigraciji u Hrvatskoj* (str. 171.–197) Josip Kumpes analizira podatke prikupljene u okviru Europskog društvenog istraživanja iz 2018. godine. Autorova statistička analiza pokazuje kako postoji značajna povezanost između religioznosti, po-

litičke orijentacije i stava prema migrantima i imigraciji. U skladu s rezultatima analiza provedenih i u drugim europskim državama, religiozniji ispitanici, kao i oni koji su više politički pozicionirani „desno“, skloniji su prihvatiti antiimigrantske i antiimigracijske stavove, pogotovo u usporedbi s onima koji se nisu konfesionalno identificirali i pojedincima koji su se politički pozicionirali „lijevo“. Analiza je također pokazala kako su stavovi prema imigrantima i imigraciji manje negativni ukoliko se radi o skupinama migranata koje ispitanici percipiraju kao sličnima sebi, pogotovo kada ispitanici dijele rasu ili etničko podrijetlo s migrantima. Valja napomenuti kako oko trećine ispitanika uopće ne želi prihvatiti migrante, neovisno tko su i odakle dolaze, čime je potvrđena prisutnost visoke razine ksenofobije u hrvatskom društvu. Autor naglašava važnost razumijevanja povezanosti religioznosti i stavova prema migrantima i imigraciji, osobito u kontekstu političkih i društvenih procesa prisutnih u suvremenoj Hrvatskoj preko kojih se ističe dominantni vjerski i etnički identitet.

Prilozi u ovom zborniku detaljno istražuju i objašnjavaju različite aspekte kompleksnog fenomena migracija u Hrvatskoj te predstavljaju vrijedan i zanimljiv resurs za znanstvenike i zainteresiranu javnost. Prvo i drugo poglavlje pokazuju kako su migracije fenomen oduvijek prisutan na ovim prostorima, pod konstantnim utjecajem vanjskih i unutarnjih okolnosti. U trećem i četvrtom poglavlju autori su demonstrirali koliko su recentne migracije bile važan faktor za oblikovanje demografske strukture današnjeg hrvatskog društva, a posljednja tri poglavlja istražuju stavove prema imigrantima i tražiteljima azila te nude pregled transnacionalne perspektive migracija, u Hrvatskoj relativno novog znanstvenog pristupa toj temi. Stavovi hrvatskih građana ne samo da su sve važniji, već su i potencijalno ključan faktor koji će odrediti budućnost javnih politika usmjerenih na migracije u Republici Hrvatskoj.

Ovaj zbornik daje uvid ne samo u rad Instituta za migracije i narodnosti, već i u bogatstvo raznolikih istraživačkih pristupa koje koriste istraživači te institucije. Ovako opširan presjek metoda, paradigmi, pristupa i rezultata eminentnih hrvatskih istraživača migracija, kao i njihova interdisciplinarnost, vrijedna je i rijetka novina u kontekstu migracijskih studija u Hrvatskoj. Bez obzira na to što je odluka o migraciji odluka koju donosi svaki migrant pojedinačno, ovaj zbornik pokazuje da su oduvijek postojale i danas postoje pravilnosti, ciklusi, događaji i okolnosti koji potiču ili umanjuju želju, odnosno potrebu pojedinaca za migriranjem te da je hrvatsko društvo oduvijek bilo društvo migracija. Radovi prikupljeni u ovom zborniku ukazuju na to da su migracije proces kojim je nemoguće upravljati, odnosno koji je nemoguće regulirati samo kroz javne politike u Hrvatskoj. Zbog toga bi javne politike o migracijama trebale prvenstveno rješavati uzroke problema u zemljama iz kojih ljudi odlaze. U ovom djelu pokazuje se da su ratovi – bilo globalni i imperijalni poput onih u ranom novom vijeku, bilo etnički i lokalni kao tijekom devedesetih – tjerali ljude na migriranje. Također se može zaključiti kako su se valovi iseljavanja pojavljivali u razdobljima kad gospodarstvo nije moglo osigurati minimalne uvjete za dostojan život. Migracija je

naime proces koji se kroz vrijeme ciklički pojavljuje u svakom društvu i dokle god postoje mjesta i društva u svijetu u kojima ljudi ne mogu zadovoljiti svoje osnovne potrebe, postojat će i migracija prema mjestima i društvima gdje je to moguće – neovisno o javim politikama zemalja tranzita i odredišta. O razumijevanju tog fenomena ovisi valorizacija migracija i migranata ne samo kao ekonomskog, političkog i kulturnog izazova već i kao vrijednog resursa, ključnog za izgradnju suvremenog, otpornog i inkluzivnog društva.

Antun Dulibić